Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

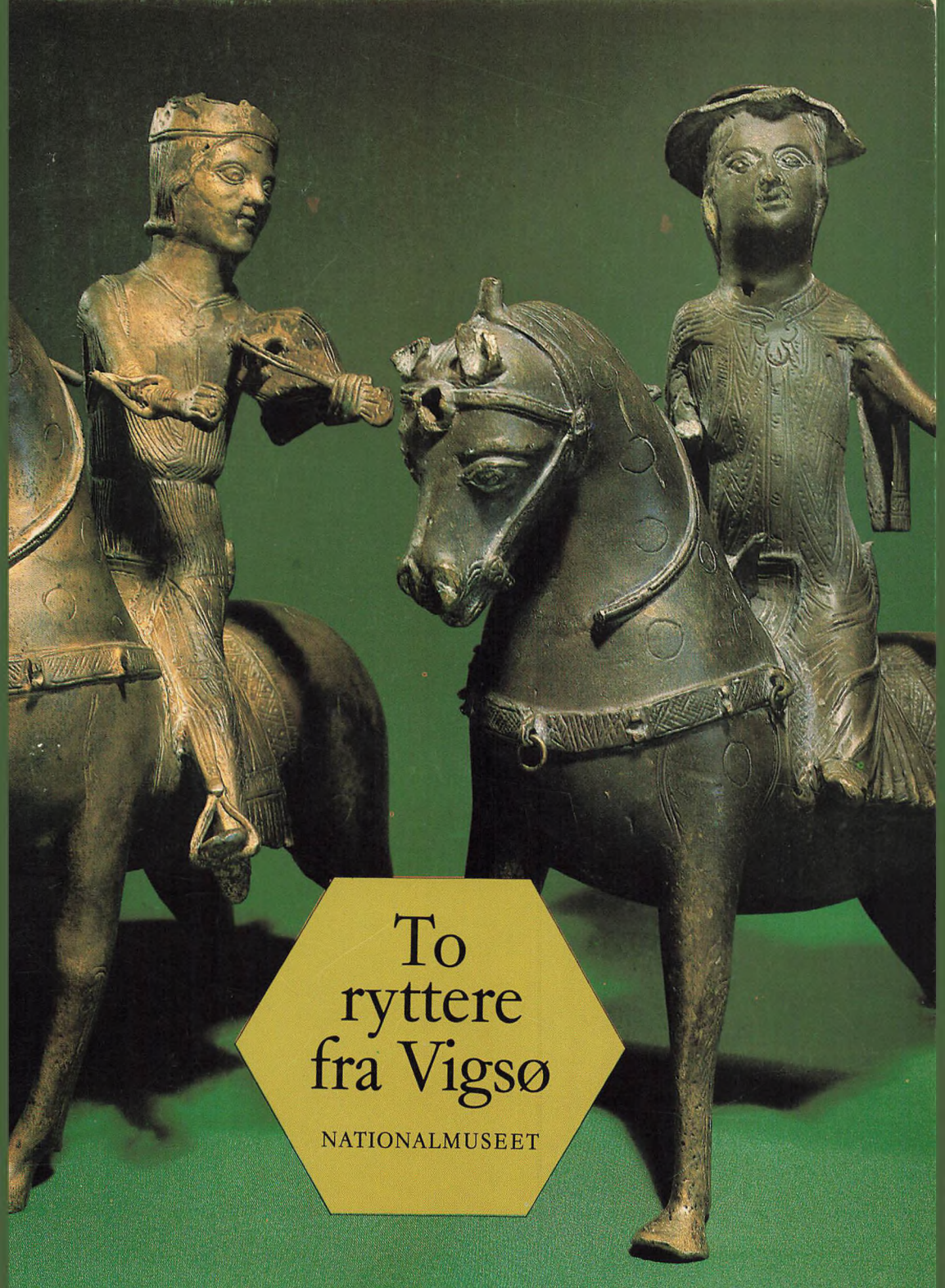
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

To ryttere fra Vigsø

NATIONALMUSEET

To ryttere fra Vigsø

Harald Langberg

NATIONALMUSEET

Først i det 19. århundredes begyndelse blev Jyllands kystlinier indtegnet korrekt på Danmarkskortet.

TO RYTTERE FRA VIGSØ

Se på Danmarkskortet, se på Jylland! Jylland skyder ryg mod havet, mod Vesterhavet og Skagerak. Hvor de to have går i ét, er de verdenshav, en flig af et vældigt ocean, som strækker sig ud mod Færøerne og Island, et umådeligt hav, som aldrig er i ro.

Når mægtige kræfter griber fat og rejser høje bølger i dette hav, bølger og strømme, som river havbunden op og tørner mod Jylland med Atlantens kraft, er der kun sand og småsten langs stranden til at standse og dæmme op, medens andre kyster kan byde havet trods med klipper og skær. Jyllands bløde ryg har taget form under disse forhold. Lange strande med vigende kurver opfanger havets angreb mellem de få faste punkter.

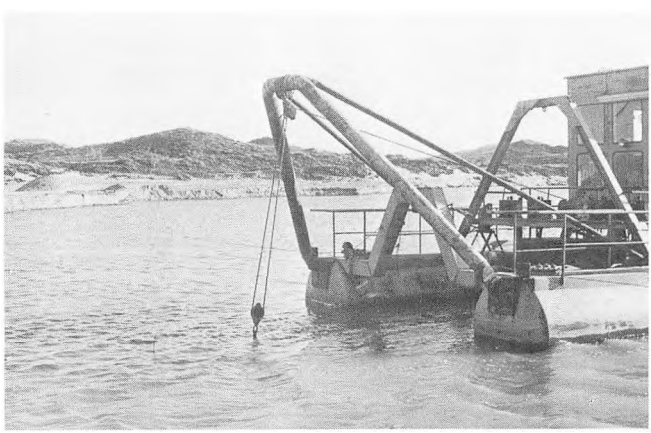
Blandt disse strande er Vigsø Strand, som strækker sig fra Hanstholm til Lild og Skarreklit. Den, som ser stranden her en sød og venlig sommerdag, kan måske forledes til at finde stedet så fredeligt, som var det en strand på Jyllands milde østkyst, men lader han øjet løbe ind over de vidtstrakte klitlandskaber bag kysten med deres vidnesbyrd om, hvad vejrmagterne har forvoldt, må han standse op og undre sig. Milevidt og i stor dybde strækker mægtige forblæste sandbakker sig bag denne kyst, sandbakker, som synes dannet af

flyvesand pisket op i næsten bjergagtige formationer. Spørger man sig for, fortælles det, at sandet dækker gammel havbund. Dybt nede under klitterne ligger ral med rullesten, som ikke er forskellige fra de millioner af små rundslebne sten, som bølgerne slikker og sliber den dag i dag langs de fleste af vore strande.

Den kystlinje, vi ser i Vigsø Bugt i dag, er ikke permanent, men hvornår og hvordan den har ændret sig op gennem historisk tid er et spørgsmål. Rullestenene under baglandets klitter er ikke til at datere. Men de er brugbare til betonstøbning, og derfor hentes de op i store mængder. Og så er der sket det forunderlige, at de pludselig har bragt bud med sig fra middelalderen.

Det var den 21. juni 1974. En solrig sommerdag. Sammen med tusinder af slebne småsten kom en bronzerytter op, strålende som guld i solen, og fire timer efter lod endnu en rytter sig se.

Stenene hentes op på den måde, at der et par hundrede meter bag kysten er dannet en kunstig sø, hvor en pumpe er anbragt, som suger tonsvis af sand og småsten op. Sandet skilles fra, medens alle stenene fra de mindste og op til dem, der måler ca. 25 cm på hver led, føres på transportbånd frem til sorteringsmaskiner, der fordeler dem i en række bunker af sten alt

Mellem pontonerne går sugerøret ned til bunden af den kunstige sø, hvorfra akvamanilerne kom.

Vigsø 1974. Tage Jensen fot.

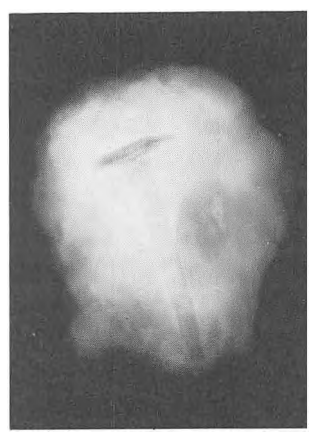
efter størrelsen. Det var på et sådant transportbånd, Ove Kristensen så den første rytter skinne i solen, og det var øverst i bunken af de største sten, at Ejvind Søndergård Bjerre så den anden. Førstelærer Thorleif Andersen, Lild Skole, havde Politikens Danmarkshistorie stående. Han så straks, at rytterne lignede to rytterfigurer, som var afbildet i et bind om middelalderen, og han alarmerede samme aften Nationalmuseets 2. afdeling. En undersøgelse, som endnu ikke er afsluttet, blev iværksat.

Rytterfigurernes bevaringstilstand tydede på, at de havde ligget temmeligt beskyttet og sandsynligvis stammede fra et vrag. Dette kunne naturligvis diskuteres, men da der snart efter blev fundet rester af et skibsror, måtte den første arbejdshypotese siges at have været rimelig, og undersøgelsen er da også fortsat, uden at denne hypotese har været opgivet. I 1976-77 blev det godtgjort, at der i middelalderen var et op mod tre meter dybt hav, hvor fundet blev gjort. Af det meget, der efterhånden er kommet op, kan man slutte, at et skib af den type, som kaldes en kogge, må være forlist på stedet omkring år 1300, men da faste dele af et skibsskrog ikke er fundet i den tid, der er gået siden juni 1974, er det nok bedst at vente lidt med at sige mere herom. Så meget skal dog anføres, at jernnagler fra det forliste skib har haft en påfaldende lighed med jernnagler, som er benyttet til bygningen af den kogge, der i 1962 blev fundet i Bremen og nu er under restaurering. Som et kuriosum kan det tilføjes, at en lille økse lå i Bremerskibet, og at en økse af samme type er blandt de jernsager, som er kommet frem i Vigsø.

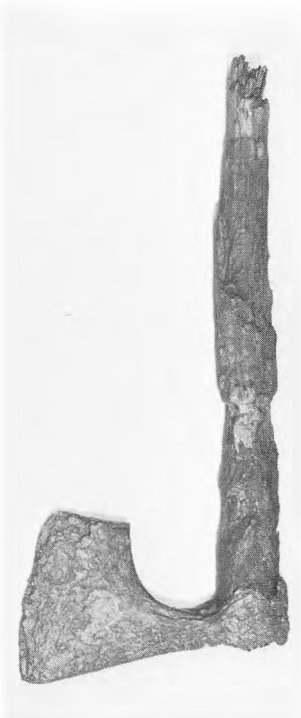
Kogge gengivet på byen Elbings våben 1350.

Et skib har åbenbart bragt bronzerytterne til Vigsø, og det skal ikke undre os, hvis det engang godtgøres, at det er et skib, som er sejlet nordpå fra Bremen, Hamborg eller fra en anden af de tyske stæder, der dengang drev handel på England og Norden. Det var en handel, som bragte rigdom til tyske købmænd og kunsthåndværkere, men det var også en handel, som indebar al søhandelens risiko, og vort fund er nok et vidnesbyrd om et enkelt af de hundreder af skibsforlis, som det grådige hav forvoldte. I mere end seks hundrede år har vore bronzeryttere ligget gemt for omverdenen. Den katastrofe, som rev dem ud af deres kurs og begravede dem i glemsel, kan vi nu kun ane, men den verden, som var deres, er ikke glemt, og når de nu rider frem for os, er det som et eventyr. For de fortæller om deres verden på en forjættende måde, som kun få fund fra fortiden kan gøre det.

De fleste skibsnagler kendes alene gennem de hulrum, naglerne har efterladt sig i klumper af svovljern. Klumperne kan bruges som støbeforme, og vi kan således få kopier af de for længst opløste jernnagler. Røntgenbillede.

Enhver, der går fra rum til rum i Nationalmuseets middelaldersamling, må overvældes af de mange rige og mærkelige kirkelige genstande, som er udstillet. Kun lidt af det viste hører den verdslige verden til, og når der endelig ses billeder af almindelige dødelige, er det gerne på kirkelig baggrund – i alterskabe eller på tavler, hvor de figurerer i tilknytning til hellige, hentet ud af Biblens tekster eller lånt fra legender. De genstande, som er udstillet, har i stort omfang tjent kirkelige formål. Der er flere alterkalke end almindelige drikkekar, og næsten alt, hvad der har en særlig kostbar og kunstfærdig udførelse, er kirkeligt. Når samlingerne har dette præg, er det ikke mindst, fordi en nådig skæbne har holdt hånden over så meget kirkeligt, medens andet rask væk er gået til. Det gælder også bygninger. Utallige er de sogne, hvor en middelalderlig kirke rejser sig i god stand tjenlig til kirkelig brug, medens alle de hundreder af middelalderhuse, som engang var sognefolkets boliger, for længst er forsvundne. Af stormænds borge er sjældent mere end en banke tilbage.

Økse med træskaft. Den gode bevaringsstand skyldes formentlig, at øksen er blevet godt begravet i sand straks efter skibsforliset.

At så meget verdsligt er udslettet betyder dog ikke, at vi savner mulighed for at danne os forestillinger om det liv, der levedes uden for kirkemurene. Der findes andre kilder at øse af, men nægtes kan det næppe, at fantasien er taget rigeligt i brug, når forestillinger om middelalderens mennesker skulle dannes. Walter Scott og Ingemann har ikke skrevet deres romaner forgæves. »Riddertiden« har fået en glans, som omhyggelige studier i det feudale Europas sociale forhold ikke har kunnet fordunkle. Hvordan det nu end forholder sig hermed, er det imidlertid klart, at der i tiden omkring år 1300 var en krigerisk skolet, europæisk overklasse, som i rigt mål nød denne verdens goder. Denne overklasse havde korstogstiden som baggrund, og væbnet indsats var stadig dens specialitet. Det kan altså ikke undre nogen, at vi har mange billeder af den tids riddere, som de helst fremtrådte, hjelmklædte og væbnede til kamp. Mærkeligt kan det dog forekomme, at en del af disse ridderfremstillinger er små, hule

bronzerytterstatuer, der er indrettet, så de kan bruges som vandkander.

Men dette at give en kande form som et billede af et eller andet er i og for sig ikke så mærkeligt. Det har man ofte gjort. Efter forbilleder hentet i Den nære Orient har europæere tidligt i middelalderen støbt bronzekander formet som løver eller fabeldyr. Vi har i et fransk håndskrift et gammelt billede af en sådan kande i brug. Billedet viser Pilatus, da han vasker sine hænder. En tjener holder et vandfad frem og hælder vand af en kande, som netop er af den beskrevne art. Ret beset er der her tale om »verdslig« brug af vandkander, selv om episoden er bibelhistorie. Men kanderne fandt anvendelse i middelalderens kirker, hvor præsterne brugte dem rituelt til håndvask, og betegnelsen akvamanile – af aqva (vand) og manus (hånd) – står i forbindelse hermed, selv om det vist først og fremmest var vandfadet, der kaldtes således.

Nationalmuseet har en stor samling løveakvamaniler, som stammer fra danske kirker, men det betyder ikke, at disse bronzer nødvendigvis kun har været brugt i kirker. De kan også meget vel tænkes brugt i fornemme huse, og når man har fundet på at støbe rytterfigurer som vandkander, må det være mest nærliggende at tænke sig dem fremstillet for en købekraftig kundekreds, som gerne samledes om billedet af en ridder i fuld rustning. Ja, han kunne for den sags skyld gerne fremstilles uden hjelm – eventuelt som jæger med en jagtfalk i den ene hånd. Fornemt skulle det være.

Men en vandkande måtte det blive. Man gik ikke hen og støbte figurer, som ikke havde en eller anden funktion eller så ud til at have det. Hvor meget, den så har været brugt til håndvask eller sligt, er nok et åbent spørgsmål. Man kan med nogen ret spørge, om ikke den figurale vandkande i virkeligheden ofte var en ren prydgenstand, som det måske kunne være en hjertesag at eje – og altså ikke var mere vandkande, end »juleplatten« er tallerken for de mange tusinder, der nu om stunder køber juleplatter hvert år. Når den

Løveakvamanile fundet 1969 på havbunden tre timers sejlads fra Hanstholm.

Rytterakvamaniler på Nationalmuseet.

mest solgte platte blev den med den lille havfrue, siger dette nok noget om, at et elsket motiv taler mere til folk end form og funktion.

Med tiden blev mere håndterlige vandkander dog foretrukket i praksis, således f.eks. da Pilatus skulle vaske hænder på den altertavle, Hans Memling 1491 malede til Lübeck.

Se alt dette var noget, man kunne fundere over, før rytterne fra Vigsø kom ind i billedet. Før den tid var Danmarks samling af »akvamaniler« en af verdens bedste og mest alsidige. Nu er den ganske enkelt den betydeligste som findes.

Hestene er gråskimler. Det er hingste af den race, som siden korstogstiden var importeret fra muselmændenes stalde, og som det ikke var mindre selvfølgeligt at besidde for de udvalgte end kostbare klæder skåret efter sidste parisermode. De små, skraverede, runde felter spredt ud over bronzedyrenes gyldne overflade har været som stempler, der karak-

teriserede deres høje byrd. De forekommer på andre rytterakvamaniler, hvor hestene i øvrigt kan være temmelig stiliserede og ikke havde meget mere med virkelige heste at gøre, end bronzeløverne har med levende løver. Men hestene fra Vigsø, der med deres runde former og små buttede hoveder nok har noget legetøjsagtigt over sig, er dog mærkeligt levende. Turen gennem pumpemaskineriet har taget hårdt på dem. Ben blev bøjet og delvis brækkede af. Den ene hest tabte hovedet, men det blev dog genfundet, og alt i alt er de bemærkelsesværdigt godt bevaret. De må virkelig betegnes som to fortræffelige hestefremstillinger, der tillige fortæller os om seletøj og sadler. Fra mange rytterbilleder ved vi, at bringen gerne var behængt med sirater af den ene eller anden art. Det har også været tilfældet med Vigsø-hestene, men siraterne er gået tabt, og kun et mirakuløst tilfælde vil kunne give os mere viden om deres art.

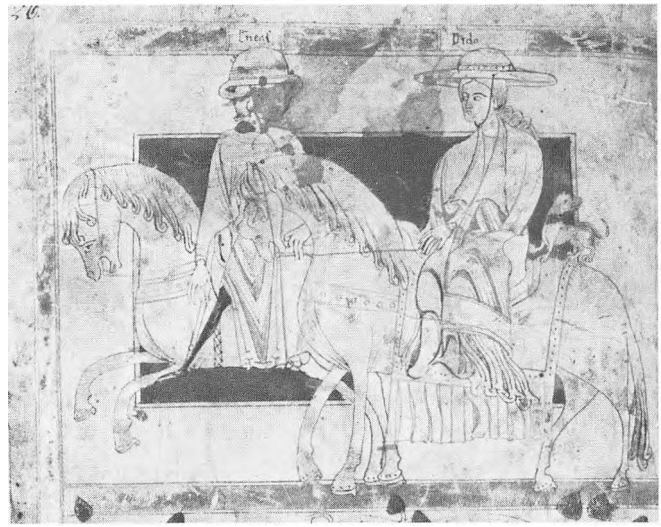

Hestehoved.

Sadlerne er høje for og bag, således at rytterne sidder som fastspændt mellem ryglænet og det tilsvarende høje parti foran. Det forudsætter, at man sidder overskrævs på saddelen, og det gjorde ikke blot mænd, men også kvinder ofte dengang, idet deres ben da kunne være »gemt« i to store poser. Der var imidlertid også kvinder, som sad sidelæns på damemanér, men så var det sin sag at have en saddel som den beskrevne. Den ene Vigsø-rytter er en dame, som ikke ville have et ben strittende ud på hver side af hesten, men hun har vidst at klare sig på en særegen måde, eller rettere manden, der modellerede hende, har løst problemet for hende, men han vidste til gengæld ikke meget om dameben. Medens det ene ben blev utrolig kort, er det andet givet en slangeagtig karakter, så det har kunnet drejes op over hesteryggen, og det er altså lykkedes at få damen til at sidde tætsluttet til hesten med megen elegance, som måske har afspejlet en anden siddestilling, vi fra malede miniaturer har en anelse om. Kendskab til damers anatomi har ikke været vor billedmagers stærke side, men det ville også

Den kvindelige rytter bagfra.

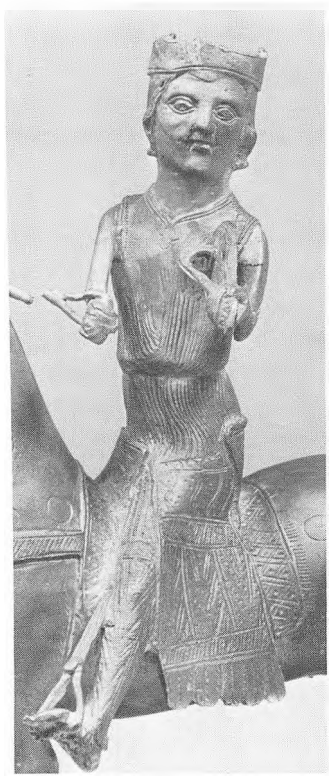
Æneas og Dido. Middelalderlig bogillustration, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin.

være forkert, om man prøvede at betragte hans rytterske som en kvindeskulptur i nyere tids forstand. Hun er snarere et symbol på den fornemme dame, og så meget mere beklageligt er det, at vi ikke ved, hvad hun har haft i den fremstrakte venstre hånd. Dragten er sammensat af en lang kjole med snævre ærmer, en overkjole med store udskæringer i siderne, men dog med ærmer, som er bemærkelsesværdige ved at være opslidsede helt til »ærmegabet«. Håret er samlet i en fletning, som falder løst ned bagtil og antyder, at det er en jomfru, vi har for os. Håret skjules ikke af noget hovedtøj. Den store bredskyggede hat er formentlig en rejsehat. Vi kender den fra bogminiaturer af ældre og yngre dato. Chaucer fortæller i sin skildring af rejsefællerne på vej til Canterbury, at den rige kone fra Bath bar en hat så stor som en skydeskive, og det er da også en sådan hat, vi ser den berømte dame afbildet med i et middelalderligt håndskrift. Væsentlig ældre er et billede af Dido til hest. Karthagos herskerinde, der fra Virgils Æneide red ind i riddertidens romaner, fremstilles for os med en hat, som kan minde om den, vor Vigsø-dame bærer.

Hun har aldrig været alene.

Den ædle ungersvend på den anden hest har fulgt hende gennem tykt og tyndt, siden de to blev til. Det tør vi nok nøgternt tillade os at fastslå, da alt peger i retning af, at de er støbt samtidig i samme værksted og i forme, der indesluttede voksfigurer, som var blevet til under en og samme kunstners hænder. Det bløde voks, som gav efter for alle de tanker og forestillinger, han ønskede udtrykt, måtte i støbeformen vige for den hede bronzestrøm, som greb og fastholdt selv de flygtigste træk og gav dem bestandighed. Snart efter jog de nyskabte to over havet sammen, oplevede katastrofen, begravedes i Vigsø Bugt og slumrede side om side i seks-syv hundrede år.

Så blev de vækket for atter at vise sig sammen, men medens hun tabte, hvad hun bar i sin hånd, holdt han fast ved den fedel, han spillede på, da han blev til. Det lille strengeinstrument er en forgænger for vor tids violin. Buen er borte, men han holder sin hånd forklarende op for os, som ville han sige, at kun buen mangler, for at vi kan høre den musik, han er skabt til at spille.

Hans dragt er ikke meget forskellig fra hendes, men overkjortlen er ærmeløs og opslidset med skøder, som falder naturligt ned på hver side af hesten. Han bærer hverken sværd eller lanse, men om issen har han en krone, der ganske vist er medtaget, men som dog ikke lader os i tvivl om, at han hører til de privilegeredes kreds.

Nu ved vi meget vel, at det var fra de sydfranske riddere, troubadurerne udgik, og at de tyske minnesangere havde fyrster iblandt sig.

At vi altså for os har en af disse ynglinge, som priste kvinden og kærligheden, og udmærkede sig ved den side af det ridderlige liv, som var vendt mod damerne, er lige til.

Vi er langt fra korstogenes slagmarker, fra turneringer og falkejagter. Sværd og lanse er lagt bort, men ikke for at bønnebøger skulle blive taget op, ikke for

Rytterne fra Vigsø.

at livet under korsbanneret i det fjerne skulle blive et liv under krumstaven hjemme. Der er intet krigerisk og intet kirkeligt ved de to, som er kommet til os fra Vigsø.

I klosteret Wienhausen ved Celle ikke langt fra Weserfloden, hvor Bremerkoggen i sin tid stak fast i mudderet, sad dengang søstre, som tjente til livets og klosterets ophold ved tilvirkningen af billedtæpper, der solgtes vidt omkring. De flittige nonner nød godt af verdslige herrers bevågenhed. Det var en svigerdatter af den sagnomspundne Henrik Løve, som stiftede klosteret, hvor hun levede til sin død 1250, og en søster til Otto den Strenge af Braunschweig-Lüneburg

sad som enke bag klosterets beskyttende mure i tiden omkring 1300, da de ældste, endnu bevarede tæpper blev til. Det mærkelige er nu dette, at disse tæpper ikke blot har religiøse motiver. I klosteret findes en hel serie tæpper, som ikke er beregnet til kirkeligt brug, men må være tilvirket til udsmykning af aristokratiske boliger, og når de er bevaret i klosteret, har man sikkert med rette gættet på, at der i dette var rum, som stod parate til at modtage fyrstehusets medlemmer, som nok på den ene side viste klosteret bevågenhed, men på den anden side havde deres egen verden, som de ikke agtede at vende ryggen, hvor de end boede.

Hvad forestiller nu disse tæpper? De tre af dem går under navnet »Tristan-tæpper« og viser scener af Tristan og Isoldes historie. Det var en historie, som blev fortalt igen og igen, og som hørte til den romancyklus, der var udsprunget af fortællingen om kong Arthur og ridderne omkring det runde bord. Tristans historie er en historie om ridderliv med kampe og eventyr, men det er først og fremmest en historie om elskovsdrikkens fortvivlede virkning, den fortryllede drik i bægeret, som de to kom til at tømme af vanvare, og som bandt dem sammen på trods af ægteskab og af alt, hvad de burde og skulle gøre.

Historien om den standhaftige Tristan og den dejlige Isolde Guldhår har åbenbart talt til den overklasse, der nu og da kom til klosteret. Her så de billedet af Tristans første møde med Isolde, da han med sin onkel, kongen af Cornwalls tilladelse drager ud i verden og ved et tilfælde kommer til at spille for den lyse, irske kongedatter, spille på en fedel. Her så de Isolde ride på jagt med den hund, som hun altid måtte have hos sig, og som på troldomsvis dulmede den smerte, hendes ulykkelige kærlighed forvoldte. Atter kommer Tristan til hende, atter stryger han sit instrument med en sitrende bue, og nye begivenheder følger. Billede for billede.

Rytterne fra Vigsø.

Tæpperne havde naturligvis en praktisk funktion. De lunede rummene, hvor riddertidens damer og store herrer mødtes, og de var med til at slå en stemning an, når bægrene løftedes. De var vidne til dans og spil, og de har opfanget søde ord om det, de selv fortalte. Udover aftenlandet var der borgtapeter som Tristan-tæpperne. Fra denne verden er rytterne fra Vigsø kommet, som endnu et eventyr om gådefulde hændelser og om to uadskillelige.

LITTERATUR

Hovedværket om akvamaniler er Erich Meyers del af det store katalogværk *»Bronzegeräte des Mittelalters«*, Berlin 1935. Løveakvamanilen, der blev fundet i Vesterhavet 1969, er publiceret i *»Nationalmuseets Arbejdsmark 1971«* af Fritze Lindahl. Vä-akvamanilen, der står rytterakvamanilerne fra Vigsø nær, er behandlet af Christian Axel Nilsson i *»An Equestrian Aquamanile from Vä«*. Meddelanden från Lunds Universitets historiska Museum, 1960.

Om fundet og undersøgelserne i Vigsø findes beretninger i *»Nationalmuseets Arbejdsmark 1975«* og »Skalk«, nr. 1, 1977.

Om standsmæssig håndvask, se Erik Kjersgaard: *»Mad og Øl i Danmarks Middelalder«*, 1978.

DATA

Nationalmuseets 2. afdeling, inv. nr. D 333/1974. Rytterakvamanile, fundet 21/6 1974 vest for Vigsø af Ove Kristensen.

Mand med strygeinstrument på hingst. Danefæ. 35 cm høj, 30 cm lang, se skitse. Hovedet er afrevet og fundet senere af Knud Nielsen og indsendt den 2/8 1974 af Ejvind Bjerre.

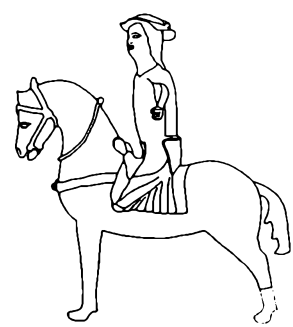

Metalprøve udtaget af højre bagben er analyseret 1978 af dr. S. J. Fleming, Oxford:

Kobber:	81,2%	Jern:	1,2 %
Zink:	13,4%	Arsenik:	0,45%
Bly:	ca. 2,5%	Nikkel:	0,10%
Tin:	2,1%		

Nationalmuseets 2. afdeling, inv. nr. D 334/1974. Rytterakvamanile, fundet 21/6 1974 vest for Vigsø af Ejvind Bjerre.

Dame på hingst. Danefæ. 36 cm høj, 32 cm lang, se skitse.

Metalprøve udtaget af brudflade i hestens højre forben er analyseret 1978 af dr. S. J. Fleming, Oxford:

Kobber:	77,3%	Jern:	1,7 %
Zink:	16,0%	Arsenik:	0,40%
Bly:	ca. 2,5%	Nikkel:	0,17%
Tin:	1,8%		

TO RYTTERE FRA VIGSØ

1. udg. 1974. 2. udg. 1980. Tilrettelagt af forfatteren. Copyright Harald Langberg. Udgivet af Nationalmuseet. Trykt i Danmark. ISBN 87-480-0235-4.

AiO Tryk as, Odense